

**ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА У БАГАТОМОВНИХ
КРАЇНАХ: ПЛЮРАЛІСТИЧНИЙ ТИП
(НА ПРИКЛАДІ ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ
ТА РЕСПУБЛІКИ ІНДІЯ)**

У статті на основі розгляду особливостей мовної ситуації (зокрема, кількості та особливостей мовних груп, а також характеру відносин між ними) аналізується державна мовна політика двох країн. Розглядаються також законодавче регламентування статусу мов та мовних відносин, реальний стан, мов, зокрема колишніх мов-гегемонів та раніше упосліджених мов. Увагу приділено також заходам органів державної влади Республіки Індія та Південно-Африканської Республіки щодо впровадження основних принципів мовної політики, а також результативності цієї політики. Робиться висновок про плюралістичний тип мовної політики в цих країнах.

Мовна ситуація у соціолінгвістиці визначається як комплекс функціонування та взаємодії мовних утворень (мов, діалектів, говірок) між собою на певній території. Як її складові розглядаються функціонально-лінгвістичний та етнолінгвістичний аспекти [1]. Термін "мовна ситуація" останнім часом все частіше з'являється і в політологічних працях, присвячених переважно впливу взаємодії мов, зокрема мовних конфліктів на політичне життя та мовній політиці держави - основною суб'єкта регулювання мовних відносин.

Мовна політика держави в сучасному світі зумовлюється набором факторів. Частково її детермінують кількість мов, характер відносин між основними мовними групами, історичні обставини (наприклад, колоніальне минуле країни). Вплив на мовну ситуацію і, відповідно, на мовну політику мають також релігійні, соціальні та економічні чинники. У мовній політиці завжди присутній і суб'єктивний фактор - індивідуальні чи групові інтереси тих, хто цю політику розробляє, та тих, на кого покладено відповідальність за її впровад-

ження в життя. Відповідно до сукупності цих факторів, держава визначає статус мовних утворень, обирає деякі з них засобом спілкування з громадянами (державні чи офіційні мови), визначає сфери їхнього вживання, встановлює, які з цих утворень слід вважати мовами, а які - діалектами чи говірками інших мов.

Мовна ситуація та мовна політика існують як у країнах, де все населення складається з однієї мовної групи, так і в країнах, де існують десятки значних за чисельністю мовних груп. Саме до останнього типу належать Республіка Індія та Південно-Африканська Республіка, де багатомовність суспільства визнається державною владою та закріплена у законодавстві наданням найчисленнішим мовам офіційного статусу.

При описі та аналізі мовних ситуацій у цих двох країнах нас передусім цікавитимуть політологічні аспекти: законодавче регулювання мовних відносин, основні цілі та напрями мовної політики, а також її результати. Задля з'ясування цих питань розглядатимуться також характеристики найбільших мовних груп та особливості функціонування мов у цих країнах.

ПАР та Індія: особливості мовного групування

Оскільки рідною мовою людини найчастіше є мова її етнічної групи, у випадку Південної Африки деякі вчені стверджують, що "незважаючи на різноманіття [...] мовних груп, можна почати розуміти це комплексне суспільство через показ мовного групування як дуже подібного до етнічного групування" [2]. Незважаючи на деяку спрощеність цього підходу (мова є одночасно як ознакою приналежності до етносу, так і самостійним, іноді - альтернативним етнічному, чинником самоідентифікації), особливо щодо розгляду мовних груп англійської та африкаанс, слід відзначити його корисність щодо аналізу решти дев'яти мовних груп країни. (Надалі щодо цих мовних, точніше, етнолінгвістичних, груп вживатиметься термін "африканські", що має вказувати не на їхню виключну "африканськість", а на зв'язок, на відміну від африкаанса та англійської, саме з африканським континентом без втручання сторонніх факторів.)

Усі значні "африканські" мовні групи ПАР належать до народів банту. На території країни наявні 4 підгрупи банту: нгуні, сото, тсонга та венда. З них найбільшою є нгуні:

4 народи, що входять до неї (зулу, свазі, ксхоза та ндебеле), становлять майже 2/3 населення країни.

Найбільшою етнічною групою Південної Африки є зулуси: за даними на 1995 р. вони становили 22,4 % населення, хоча деякі джерела містять інформацію про те, що мовою цієї етнічної групи - ісізулу - розмовляє майже половина населення країни [3]. Другою за чисельністю етнічною групою є ісіксхоза - 17,5%. Численними є також групи північне (майже 10%) та південне (6,9%) сото, тсвана (7,2%) та тсонга (4,2%). Найменшими групами є сваті - 2,6 %, венда - 1,7 % та ндебеле - 1,5%. Рештою африканських мов розмовляє по декілька тисяч, а іноді - сотень людей [4]. Для майже п'ятнадцяти відсотків населення ПАР рідною мовою є африкаанс, ще для десяти відсотків він є другою мовою. Англійська мовна група становить трохи менше 10 % населення країни [5]. Значення мов двох останніх мовних груп, як ми побачимо нижче, перебуває у значній диспропорції до їхньої чисельності.

Згідно з переписом 1961 р., в Індії нараховувалося 184 "рідні мови" (кожна з яких мала більше десяти тисяч мовців) [6]. Під час перепису 1971 р. з'ясувалося, що загалом у країні існує більше трьох тисяч мов [7]. Така розбіжність у цифрах частково пояснюється тим, що під час перепису враховувалися навіть найнечисленніші мови; ті самі мови називалися респондентами по-різному; також було враховано і діалекти, оскільки при опитуванні не було чітко визначено різницю між мовою та діалектом. За результатами перепису встановлено, що число мов, кожна з яких є рідною щонайменше для одного мільйона індійців, становить 33 [8].

За ступенем етнічної консолідації деякі науковці пропонують поділяти всі народи Індії на ті, що говорять діалектами найчисленніших мов (таких, як хінді та урду); великі консолідовані народи за межами поширення великих мов першої групи; племінні народи [9].

Перша група складається з незліченної кількості націй, народів та етносів, які поєднує лише використання однієї мови; їхня етномовна ідентичність є порівняно слабкою. До другої групи можна віднести бенгальців, асамців, пенджабців, гуджаратців, тамілів. Для них характерний високий рівень національної свідомості та консолідації. Майже всі

вони компактно проживають у межах певної місцевості, де, як правило, становлять більшість. (Так, бенгальці в Західній Бенгалії, телугу в Андхра Прадеш, гуджаратці в Гуджараті та таміли в Тамілнаді становлять понад 80% населення [10].)

Законодавчий статус мов

Тимчасова конституція ПАР, яка діяла в 1993-1999 рр., проголосила офіційними на загальнодержавному рівні 11 мов країни: африкаанс, англійську, ісіндебеле, північне сото, південне сото, сісваті, ксітсонга, сетсвана, венда, ісіксхоза, ісізулу. Визнання держави отримали мови практично усіх мовних груп, що становлять понад 1,5% населення ПАР. Окрім того, багато інших мов, деякі на межі вимирання, було визнано мовами спадку (*heritage languages*) [11].

Конституція 1993 р. містила положення про офіційну мову (мови) провінцій. Згідно з ним мешканці провінції мали право визначити офіційну мову для всієї провінції чи її частини загальним голосуванням. Для визнання мови офіційною необхідною була згода на це двох третин населення відповідної території (вибір офіційних мов, щоправда, було обмежено лише 11 національними). Конституція містила й положення про те, що будь-яка мова, яка була офіційною в ПАР на квітень 1994 р., зберігає такий статус назавжди, оскільки мовні права особи не можуть бути зменшені [12].

Питання надання мові офіційного статусу на рівні провінцій не є, очевидно, конфліктним. Про це свідчить кількість мов, проголошених офіційними в провінціях. Так, у кожній з дев'яти провінцій офіційними проголошено щонайменше три мови. У провінції Гаутенг, наприклад, таких мов чотири: англійська, африкаанс, ісізулу та північне сото, а у провінції Нозернпровінс - п'ять: англійська, африкаанс, північне сото, ксітсонга та венда [13]. За даними на кінець 1995 р. африкаанс був офіційною мовою семи провінцій, ісіксхоза - п'яти, англійська - чотирьох та ісізулу - трьох [14]. Показово, що в провінції Квазулу-Натал африкаанс був рідною мовою лише 1,9 відсотків мешканців, у провінціях Нозернкейп та Носвест тих, хто розмовляв мовою ісіксхоза, було трохи більше шести відсотків [15]. Це доводить, що конституційна вимога у 2/3 голосів не є дискримінаційною, і проголошення мови однієї групи часто підтримується тими, для кого ця мова не є рідною.

Нова конституція ПАР, прийнята в 1999 р., у мовній сфері є продовженням попередньої конституції. Найважливішими цілями та принципами мовної політики в ній проголошено зміцнення демократії та єдності нації; підтримка багатомовності, поваги та толерантності до розмаїття мов та культур; розвиток та вдосконалення "африканських" мов. Ззначається також, що впровадження в життя цих принципів має, зокрема, прискорити економічний розвиток країни [16].

У конституції Індії немає чіткого визначення офіційної, національної та регіональної мов: згідно зі статтями 343-351, хінді, англійська та регіональні мови мають застосовуватися для офіційних потреб, причому декларується мета загальнонаціонального використання хінді та гарантії використання мов меншин [17]. Англійська мова визначається як "допоміжна офіційна" (*associate official*) [18] або друга офіційна мова. Окрім того, 18 мов: хінді, телугу, бенгальська, маратті, тамільська, урду, гуджараті, каннада, малайлам, орія, панджабська, кашмірська, сіндгі, ассамезе, конкані, маніпурі, непальська та санскрит, - подаються у восьмому розділі конституції. Ці 18 мов дехто визначає як регіональні мови або офіційні мови штатів, вказуючи на те, що майже кожна з них визнана офіційною в одному зі штатів Індії. (Хоча не мають своїх штатів урду та санскрит, а офіційною мовою штату Нагаленд є англійська, що не входить до переліку мов, наведених у восьмому розділі.) Інші називають ці мови національними, оскільки штати можуть вибирати мову адміністрації та освіти лише з офіційно визнаних мов, перелік яких міститься у конституції. Незважаючи на різні підходи до їх визначення, ці 18 мов є виокремленими з-поміж усіх інших, а їхні носії мають привілейований, порівняно з іншими, статус.

При наданні мові статусу національної за головний критерій було взято кількість носіїв - мінімум 10 мільйонів. (Так, на хінді розмовляє приблизно 40 (за різними даними від 38 до 43) відсотків усього населення [19]; телугу, бенгальська, маратті та тамільська є рідними мовами для чотирьох - п'яти відсотків кожна; носії кожної з решти мов складають один - два відсотки усього населення.) Винятками є санскрит - стародавня мова сакральних текстів, що є практично мертвою, а також маніпурі, кашмірська мова та сіндгі, кожною з яких розмовляє менше 10 млн. індійців.

Після проголошення незалежності Індії перед новою державою постало безліч проблем, однією з яких було питання нового адміністративно-територіального устрою. Комісія з реорганізації штатів, створена в 1953 р., беручи за головний критерій мову, намагалася враховувати також економічні, географічні та релігійні реалії кожної місцевості. Більше того, урядове рішення щодо формування штатів було прийнято лише після року суспільного обговорення, у 1956 р., й надалі декілька разів коригувалося. Але навіть таке демократичне розв'язання мовних проблем в умовах надскладної внутрішньо- та зовнішньополітичної ситуації не могло бути універсальним. Яскравим прикладом є створення штату Андгра Прадеш.

Ще на початку ХХ ст. індійці, для яких рідною була мова телугу, почали боротися за визнання своєї мови та створення окремого штату з територій, на яких ця мовна група домінує. У 1956 р. центральний уряд ухвалює рішення про створення штату Андгра Прадеш з двох частин колишньої Британської Індії: Мадрасу та Гайдерабаду. Незважаючи на те, що більше вісімдесяти відсотків мешканців штату розмовляли телугу, як і в більшості мовних штатів (linguistic states) Індії, тут була досить численна мовна меншина: у столиці штату, Гайдерабаді, близько сорока відсотків населення розмовляло урду. Всупереч очікуванням, мовна спільність не об'єднала навіть телугу - мовних мешканців колишніх двох провінцій. Але, з іншого боку, економічні та культурні відмінності, що в кінці 1960 - на початку 1970-х жили рух за створення двох окремих штатів, виявилися не настільки значущими, щоб такий розкол спричинити [20].

Як вже було сказано вище, до мовної ідентичності в Індії дуже часто додається ще й релігійна, що іноді призводить до виникнення нових конфліктів. Яскравим прикладом є урду та хінді, які дехто навіть вважає двома варіантами однієї мови, що використовують дві правописні системи (персо-арабську та деванагарі), які тісно пов'язані з ісламом та індуїзмом відповідно. Урду, який був мовою мусульманських правителів Індії протягом декількох століть, має значну кількість запозичень з перської. Ця мова не має більшості мовців у жодному штаті і поширена швидше не за географічним, а за соціально-релігійним критерієм: переважна більшість тих, хто розмовляє урду, є нащадками привілейованих

класів імперії Моголів. Незважаючи на лексичну близькість двох мов, а також на те, що урду визнано однією з національних мов, пропозиція запровадити на телебаченні в Бангалорі програму новин на урду викликала заворушення, що призвели до загибелі людей і спричинили мільйонні збитки [21].

Так само політичним є в Індії питання про різницю між мовою та діалектом. Так, створення штату Гоа та внесення мови цього штату, конкані, до переліку офіційних мов викликало протидію тих, хто вважав конкані лише діалектом маратгі, а відокремлення штату Гоа від штату Магараштра - безпідставним [22]. Деякі науковці взагалі називають усю північну Індію "суцільним масивом сільських діалектів" [23]. Багато хто вважає також, що й хінді є не мовою, а літературною формою для декількох десятків споріднених мов Північної Індії. Деякими з цих мов (бгоджпурі, маїтгілі, чаттісгарі) написано значну кількість літературних творів, а такі мови, як марварі та магадгі, не мають розвинених форм і вважаються діалектами, хоча й відрізняються від хінді більше, ніж урду [24].

"Офіційні" індійські лінгвісти визначають Індію як єдиний мовний, соціолінгвістичний та семантичний простір. В якості аргументів наводяться: існування мов-піджинів та мовкреолів (pidgins and Creoles), використання декількома мовами однієї граматики, процеси асиміляції мов (коли менш розвинені мовні утворення перестають бути окремими мовами і перетворюються на діалекти мови, що домінує в регіоні) [25].

Мови-гегемони

Південна Африка: англійська, африканс та "маргіналізовані" мови

Реальна мовна ситуація в країні є далекою від проголошених у конституції норм та принципів. Панівне місце в усіх сферах суспільного життя й досі посідає англійська. Вона є мовою офіційних документів, вищої освіти, науки, преси та телебачення. Як зазначають науковці, засилля англійської має негативні та позитивні аспекти. Негативні полягають передусім у тому, що англійська сприймається як інструмент колоніального поневолення та домінування, вона є постійним нагадуванням чорношкірим південноафриканцям про рржим апартеїду та дискримінацію. Як позитив оцінюється долучення за допомогою англійської мови до міжнародної спільноти,

можливість інтенсивних контактів у сфері освіти, науки, культури, торгівлі.

Міцні позиції має також африкаанс. Завдяки виникненню у 1920-1930 рр. низки націоналістичних організацій, зокрема правління в роки апартеїду Національної партії, що стояла на позиціях расової нерівності та африканерського націоналізму, було вироблено чітку африканерську ідентичність, а африкаанс став другою за значенням мовою ПАР. До цієї мовної групи, до речі, належать не тільки усі неангломовні білі: нащадки голландців, німців, бельгійців, французів, - а й "кольорові" (цим терміном за часів апартеїду називали південноафриканців, чиї батьки належали до різних рас). Попри те, що "кольорові" були дискриміновані в роки апартеїду майже так само, як і чорношкірі, їхня мовна самоідентифікація є виразно африканерською. Це, зокрема, продемонстрували квітневі вибори 1994 р. Тоді блискавичну перемогу по всій країні здобув Африканський Національний Конгрес (АНК), і лише в єдиній провінції ПАР, Вестернкейп, де "кольорові" становили більшість населення, перемогла Національна партія. Вирішальним при цьому було їхнє побоювання чергової хвилі дискримінації - тепер уже з боку АНК, а також прагнення зберегти свою рідну мову - африкаанс [26].

Незважаючи на конституційну вимогу рівності усіх одинадцяти мов, у більшості урядових установ використовується виключно англійська. Нею ж публікуються усі документи загальнодержавного значення, промови президента, акти парламенту. Причому іноді існує велика змістова різниця між англійським текстом та його перекладом навіть на африкаанс [27].

Ситуація в інформаційній та освітній сферах характеризується більшою присутністю "африканських" мов. Так, за даними 1995 р. з дев'яти офіційних "африканських" мов ПАР шість використовувалися на радіо, в газетах та в закладах середньої освіти, одна мова використовувалася лише на радіо, відомості про використання мов двох найменших етнічних груп (ндебеле - 1,5% та тшивенда - 1,7%) на радіо, в газетах чи в освіті взагалі відсутні [28].

Дослідження, проведене в п'ятнадцяти університетах ПАР, виявило, що англійська є мовою викладання в усіх п'ятнадцяти, африкаанс викладався лише в чотирьох. Декілька навчальних установ провадили навчання одно-

часно на англійській та африкаансі. І лише кілька університетів практикували видання додаткових матеріалів щонайменше двома іншими мовами на додачу до матеріалів на основній мові викладання [29].

Індія: хінді та англійська

Незважаючи на те, що кількість індійців, для яких англійська мова є рідною, дуже мала (близько 0,3% населення), англійська й досі продовжує відігравати в індійському суспільстві провідну роль. Вона й досі залишається мовою вищих верств, мовою освіти й науки, вона є одним з головних критеріїв прийняття на державну службу. Англомовні газети видаються щоденними накладками більше трьох мільйонів примірників (хоча кожна газету, ймовірно, читає по декілька людей). У більшості університетів Індії англійська є другою мовою викладання, а в 13,2% вищих навчальних закладів викладання провадиться виключно англійською [30].

Прихильники збереження позицій англійської мови твердять, що "Індії пощастило, що колоніальний період залишив мову, яка зараз домінує у світі в галузях культури, науки, технології та торгівлі" [31]. Найкраще про бачення ролі англійської мови та її призначення в сучасному індійському суспільстві сказав Д.П.Патанаяк: "Дуже часто забувають, що англійська є джерелом сили, коли вона підтримує та доповнює індійські мови, та - слабкості, коли вона є їхнім суперником" [32].

Характерно, що й сама англійська мова, яку вживали індійці, поступово була пристосована ними до місцевих умов. До неї увійшло багато специфічних виразів та слів з деяких індійських мов, передусім з хінді. Нині робляться спроби стандартизувати варіант англійської мови, що побутує в Індії, "індійської англійської" - зокрема, шляхом укладання словників.

Державна мовна політика

"Африканізація згори": перші наслідки

З метою регулювання мовних відносин та впровадження в життя принципів, проголошених у конституції, у Південно-Африканській республіці було створено низку установ. Так, питання мовної політики на загальнодержавному рівні є компетенцією Департаменту мистецтва, культури, науки та техніки. Аналогічні структури існують в уряді кожної провінції.

За ініціативи Департаменту в липні 1995 р. було створено Мовну Раду Південно-Африканської Республіки (Pan South-African Language Board, PanSALB). В її компетенції такі питання, як вироблення рекомендацій, стеження за порушеннями мовних прав, моніторинг дотримання конституційних вимог щодо використання мов, нагляд за усіма чинними законодавчими принципами та мовною практикою [33]. Цікаво, що саме акт про заснування Комісії був першим офіційним актом, опублікованим на усіх одинадцяти офіційних мовах країни [34].

У тому ж році за ініціативою міністра мистецтв, культури, науки та техніки було створено Спеціальну групу з мовного планування (Language Plan Task Group, LangTaG), основним завданням якої було створення проекту Національного мовного плану. Розробка Плану тривала майже 5 років. У кінці березня 2000 р. остаточний його проект під назвою "Мовна політика та планування в Південній Африці" було представлено на Другій мовній індабі (з'їзді) в Дурбані. Головною ідеєю документа є "впровадження багатомовності та розвитку попередньо маргіналізованих мов".

Для підтримки конституційної вимоги "паритету поваги та рівного використання мов" уряду пропонується принцип визначення головної офіційної мови на певний період шляхом ротації офіційних мов. Причому цей принцип має стосуватися також англійської, коли йдеться про публікацію урядових документів. Вона, згідно з Планом, зберігатиме своє монопольне становище лише у зовнішніх зносинах ПАР [35].

З метою підвищення ролі африканських мов з 11 вересня 1998 р. щорічно проводиться Вітальний день, коли люди зобов'язані вітатися зі своїми друзями та колегами їхньою рідною мовою. Ще одним подібним заходом є Лінгопол - неформальне змагання з вивчення мови свого колеги чи друга, який належить до іншої мовної групи [36]. Деякі заходи на підтримку африканських мов було запроваджено, зокрема, у книговидавничій сфері. Прикладом є 2 премії за найкращий літературний твір: *M-Net Book Prize* та *Sanlam Literary Award*. Перша з них - це п'ятдесят тисяч рендів за найкращий роман у кожній з чотирьох категорій (англійська, африкаанс, нгуні та сото) та шістнадцять тисяч рендів - за романи, написані мовами венда та ксітсонга. Як бачимо, навіть тут існує дискримінація мов,

адже премію отримує лише один роман з чотиримовної категорії нгуні та один роман з тримовної категорії сото, а премія Санлам не передбачає нагород у категоріях венда та ксітсонга взагалі [37].

Але згадані заходи, принаймні сьогодні, не можуть істотно змінити мовну ситуацію в країні. Головною перешкодою на шляху впровадження проголошеного урядом принципу африканізації, зокрема, щодо установ вищої освіти, є, як це не дивно, ставлення самих носіїв 9 африканських мов. Як зазначають вчені, "чорношкірі в переважній більшості розглядають свої мови в освіті як носіїв ідеології сегрегації" [38]. Ці побоювання зумовлені політикою апартеїду. Одним із аспектів цього режиму, що справив визначальний вплив на мовну ситуацію подальших років, була дискримінація мов. Так, офіційними мовами країни було визнано лише англійську та африкаанс. Питомі африканські мови не мали жодного офіційного статусу, державна політика була спрямована на обмеження ролі цих мов у житті суспільства. У роки апартеїду було запроваджено 2 системи освіти. Християнська національна освіта була спрямована на розвиток білих учнів з метою виховання в них лідерських навичок у політиці, економіці чи інших галузях. Головною метою освіти банту було виховання покори серед чорношкірого населення - майбутніх слуг білих. Мовами освіти банту були саме африканські мови, які через свою нерозвиненість якнайкраще виконували функції цієї освіти [39].

Незважаючи навіть на активний спротив носіїв африканських мов, урядові установи, відповідальні за мовну політику в країні, вказуючи на досвід інших африканських країн, де в різні періоди зростали рухи за місцеві мови та проти мов колонізаторів, вважають за необхідне робити певні кроки в цьому напрямі вже тепер. Висловлюється також припущення, що роль африканських мов у майбутньому зростатиме з ініціативи суспільства, без надмірного втручання держави у цю сферу: "Важливо, що обидві конституції вимагають від уряду "впровадження багатомовності". Ці положення створюють каркас підтримки та юридичний імператив, що неодмінно буде використано лобістами та зацікавленими групами для того, аби посприяти розвитку африканських та інших мов" [40].

Спроби "хіндізації" Індії

Одразу після проголошення незалежності Індії 1947 р. постала необхідність визначення офіційної мови (мов) нової держави. В запалі антиколоніальних настроїв вважалося, що хінді - мова, якою послуговується найбільша кількість індійців, яка не є ані виключно регіональною, ані класовою ознакою, - має стати єдиною національною мовою Республіки Індія. Індійські націоналісти сподівалися, що хінді за державної підтримки з часом витіснить англійську і стане єдиною панівною мовою в усіх сферах суспільного життя. Вони наголошували, що англійська є іноземною мовою та ознакою колоніального статусу, що вона є рідною для невеличкої групки людей, переважно колишньої колоніальної верхівки, й таким чином, перешкоджає демократизації країни та доступу до влади нижчих соціальних верств індійського суспільства. Однак ця програма з ряду причин так і залишилася нездійсненою.

Головною причиною поразки "тотальної хіндізації" слід вважати позицію індійців з південних штатів, їхнім головним аргументом на підтримку англійської як спільної мови для всіх індійців ("link language") було те, що запровадження хінді як основної робочої мови надасть перевагу (в т. ч. при прийнятті на державну службу) мешканцям північних штатів. Якщо англійська й не є рідною, твердили вони, то необхідність вивчати її ставить усіх у рівні умови. Проте говорити про остаточну поразку політики "хіндізації" наразі передчасно. Так, нещодавно Прем'єр-міністр Індії А.Б.Ваджапаї відзначив особливу роль хінді як національної мови індійців (престиж якої у світі зростає) та закликав до посилення ролі цієї мови як єдиної противаги "надзвичайно прикритим почуттям мовного фундаменталізму та регіоналізму в Республіці Індія" [41].

Плюралістичні моделі: спільне та відмінне

1. Незважаючи на те, що часові проміжки, в які розроблялася та впроваджувалася мовна політика, є дещо різними (близько 10 років у Південній Африці та понад 50 років в Індії), можна зробити висновок, що державна мовна політика розглядуваних країн спрямована на впровадження закріпленого у конституціях цих країн принципу рівноправності мов і має плюралістичний характер.

2. Законодавче визнання в ПАР отримали усі значні мовні групи, а відносини між мовами характеризуються відсутністю серйозних конфліктів. Щоправда, в цій країні залишається деяка конкуренція між двома основними мовами: англійською та африкаансом. Хоча кількість офіційних мов в Індії набагато більша, наявність мовних груп, чия мова не отримала статусу офіційної, є джерелом гострих конфліктів у цій країні. Важливим компонентом мовної політики в Республіці Індія є конфлікти по лініях: хінді - англійська, хінді - урду, мови - мовні утворення, що проголошені діалектами цих мов.

3. Значний вплив на мовну ситуацію в Республіці Індія та Південно-Африканській Республіці мають також психологічні фактори. Так, англійська в Індії відразу після здобуття незалежності асоціювалася із колоніальним минулим (цей стереотип залишився у деяких груп населення й дотепер), мова хінді в той же час сприймалася багатьма як символ розриву з колоніальним минулим, символ незалежності та добробуту молодої держави.

Незважаючи на те, що за апартеїду єдиними офіційними мовами ПАР були англійська та африкаанс, ці мови переважно більшістю "чорного" населення країни наразі вважаються ознакою досягнення рівного із "білими" та "кольоровим" суспільного статусу, а спроби розширення сфер функціонування їхніх рідних мов сприймаються, відповідно, як повернення до політики сегрегації.

4. Мовна політика Індії має характер відповіді (реагування) на мовні конфлікти та вимоги зацікавлених груп. Панівною в інституціях, відповідальних за вироблення та впровадження мовної політики Південно-Африканської Республіки, є теза про те, що потреби підвищення статусу африканських мов рано чи пізно виникнуть у представників дев'яти "африканських" мовних груп, а це може призвести до зростання напруженості між мовними групами. Відповідно до цього поступове розширення сфер функціонування "пригноблених" мов провадиться вже зараз і має характер нав'язування.

Досвід Республіки Індія та Південно-Африканської Республіки показує, що публічне обговорення гострих питань та узгодження інтересів зацікавлених груп є передумовою врегулювання мовних конфліктів, вироблення стабільної та результативної мовної політики.

1. Чернышев В.А. Хинди в современной Индии. - М.: Издательская фирма "Восточная литература" РАН, 1998. - С. 6.
2. Language Groups // US Library of Congress Country Study - South Africa. - Chapter 2. The Society and Its Environment. - Ethnic Groups and Language. - [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+za0049\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+za0049)).
3. History and Geographical Distribution of IsiZulu in Southern Africa // <http://ecampus.humnet.ucla.edu/classes/african7c-lec1-98s/syllabus.html>.
4. South Africa // Grimes B.(ed.) Ethnologue, 13th ed. - <http://www.sil.org/ethnologue/countries/Sout.html>.
5. "Coloureds" // US Library of Congress Country Study - South Africa. - Chapter 2. The Society and Its Environment. - Ethnic Groups and Language. - [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+za0057\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+za0057)).
6. Diversity, Use, and Policy// US Library of Congress Country Study India. - Chapter 4. Language, Ethnicity, and Regionalism. - Linguistic Relations. - [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+in0066\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+in0066)).
7. Majumdar T. Education: Uneven Progress, Difficult Choices// Independent India. The First Fifty Years / Ed. by Hiranmay Karlekar / Indian Council For Cultural Relations. - Delhi; Calcutta, Chennai, Mumbai: Oxford University Press, 1998. - P. 300.
8. Ibid.
9. Брук С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. - М.: Наука, 1986. - С. 333.
10. Там само. - С. 334.
11. Bulletin, Department of Defence: South Africa. - 21 October 1998: No 75/98// <http://www.mil.za/SANDF/Media/Bulletins/21October98.htm>.
12. South Africa. Yearbook 1996. / 3-d ed. - P. 380.
13. Mpe Ph. Language policy and African language publishing in South Africa // Bellagio Publishing Newsletter. - July, 1999. - № 25. http://www.be.edu/bc_org/avp/soe/cihe/bell/newsletters/News25/article12.htm
14. South Africa. Yearbook 1996. - P. 7-22.
15. Ibid. -P. 9-15.
16. Constitutional context // Language Policy: Executive Summary. - <http://star.hsrc.ac.za/nche/final/transform/10-10.html>.
17. Diversity, Use, and Policy// US Library of Congress Country Study India. - Chapter 4. Language, Ethnicity, and Regionalism.
18. Majumdar T. Education: Uneven Progress, Difficult Choices. - P. 301.
19. Oomen T.K. Society: Tradition and Autonomy // Independent India. The First Fifty Years / Ed. by Hiranmay Karlekar / Indian Council For Cultural Relations. - Delhi; Calcutta, Chennai, Mumbai: Oxford University Press, 1998. - P. 234.
20. Linguistic States // US Library of Congress Country Study India. - Chapter 4. Language, Ethnicity, and Regionalism. - Linguistic Relations. - [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+in0069\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+in0069)).
21. Diversity, Use, and Policy...
22. Ibid.
23. The Social Context of Language // US Library of Congress Country Study India. - Chapter 4. Language, Ethnicity, and Regionalism. - Linguistic Relations; Брук С.И. Население мира. - С. 333.
24. Чернышев В.А. Вказ. праця. - С. 22-28.
25. Pattanayak D.P. The Languages: A Multicultural Plurilingual Country // Independent India. The First Fifty Years / Ed. by Hiranmay Karlekar / Indian Council For Cultural Relations. - Delhi; Calcutta, Chennai, Mumbai: Oxford University Press, 1998. - P. 373.
26. "Coloureds" // US Library of Congress Country Study - South Africa. - Chapter 2. The Society and Its Environment. - Ethnic Groups and Language.
27. South Africa. Yearbook 1996. - P. 381.
28. South Africa // Grimes B.(ed.) Ethnologue, 13th ed. - <http://www.sil.org/ethnologue/countries/Sout.html>.
29. Present language policy in the tertiary sector // Language Policy: Executive Summary. - <http://star.hsrc.ac.za/nche/final/transform/10-10.html>.
30. The Social Context of Language // US Library of Congress Country Study India. - Chapter 4. Language, Ethnicity, and Regionalism. - Linguistic Relations.
31. Diversity, Use, and Policy // US Library of Congress Country Study India. - Chapter 4. Language, Ethnicity, and Regionalism. - Linguistic Relations .
32. Pattanayak D.P. The Languages: A Multicultural Plurilingual. - P. 378.
33. LANGTAG and the development of a plan to implement National Language policy in South Africa // New Language Planning Newsletter. - March - June - September 1999. - Vol. 13. - № 3. - <http://www.ciil.org/newsletter.html>.
34. South Africa. Yearbook 1996. - P. 381.
35. Second Language Indaba, Durban, 29-31 March 2000 // http://www.gov.za/search97cgi/s97_cgi.
36. Bulletin, Department of Defence: South Africa. - 21 October 1998: No 75/98 // <http://www.mil.za/SANDF/Media/Bulletins/21October98.htm>.
37. Mpe Ph. Language policy and African language publishing in South Africa.
38. Ibid.
39. Ibid.
40. Present language policy in the tertiary sector // Language Policy: Executive Summary. - <http://star.hsrc.ac.za/nche/final/transform/10-10.html>.
41. PM favours Hindi as contact medium // New Language Planning Newsletter. - March - June - September 1999. - Vol. 13. - № 3. - <http://www.ciil.org/newsletter.html>; Hindi and English // US Library of Congress Country Study India. - Chapter 4. Language, Ethnicity, and Regionalism. - Linguistic Relations. - [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+in0067\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+in0067)).

Stanislav Shumlianskyi

**STATE LANGUAGE POLICY IN MULTILINGUAL COUNTRIES:
A PLURALISTIC MODEL
(INDIA AND SOUTH-AFRICAN REPUBLIC CASES)**

Based on considering the peculiarities of language situation (the size and some features of the language groups and the character of inter-group relations) the analysis of the state language policies in two countries is made. The legislative regulation of the countries' languages (languages-hegemony and previously marginalized languages) and inter-linguistic relations are also described. Special attention is paid to the implementation of the basics of the language policy by Indian and South-African governmental institutions and to the effectiveness of this policy. Conclusion is made that both language policies belong to the pluralistic type.